

Liptov a jeho krajina ako objekt národného života a literatúry 19. storočia

JÁN GOLIAN

Liptov and its Landscape as an Object of the National Life and Literature of the 19th Century

ABSTRACT: In this study, we summarise the image of Liptov and its nature within the travelogue and ethnographic literature of the 19th century. Liptov, thanks to landmarks such as the Tatras, namely Kriváň, the Demänovská Ice Cave and the river Váh, along which the various explorers who were sailing it, became a regularly visited region of Slovakia. At the time of the national revival, the descriptions of landscapes and landmarks were becoming symbols of the Slovak country and the locals, the bearers of the idea of nation, language and traditions. The country was visited mainly by the young students of Ludovít Štúr, who gradually established themselves as leaders of the scholarly and ideological generation named after him. Apart from them, among the visitors and descriptors of the Liptov nature, there were also sometimes foreign and domestic scholars and scientists. Since the beginning of the 19th century, in Liptovský Svätý Mikuláš and later in Ružomberok, the national life was stimulated. In this way, natives were mobilised, while prominent representatives of national events, who tried to emancipate and institutionalise the Slovak nation, came to both towns. These streams helped the region to gradually establish itself as one of the national centres, where work for a separate Slovakia was based, which in practice has shown up after the First World War.

Keywords: Liptov, Kriváň, Váh, national life, Slovak literary discourse, 19th century

Úvod

Prírodné bohatstvo liptovskej krajiny aj dnes láka mnoho domácich aj zahraničných turistov, ktorí na relatívne malom území hľadajú aktívny odpočinok v turistike, lyžovaní či využívaní bohatých termálnych vôd. Krajinu lemovanú tokom Váhu, z jednej i druhej strany obklopujú tatranské štíty. Tie severné (Vysoké) sú reprezentované hlavne Kriváňom a Západnými Tatrami, južné (Nízke) chránia liptovskú prírodu svojimi najvyššími reprezentantmi – Ďumbierom a Chopkom. Na severnom Slovensku však ani v minulosti a ani dnes nie je život ľahký a krásna príroda si neraz pýta daň v podobe náročnejšieho živobytia a vyšších nárokov na kultiváciu pôdy. Pôvab a rozmanitosť okolia fascinovala domácich i cestovateľov už v minulosti. Liptov vďaka svojej rôznorodosti ponúkal viacero dominánt a charakteristík, ktoré sa medzi sebou líšili. Od horskej krajiny na úpäti tatranských štítov, cez pltníkov a obchodníkov žijúcich v mestečkách, k početnému a bezmennému ľudu pracujúcemu na tamojších poliach. Liptáci síce boli rozdelení hrubou konfe-

sionálnou hranicou, tá sa však v priebehu 19. storočia postupne strácala a krajinu spájalo rastúce národné hnutie, ktoré v tomto kraji nachádzalo úrodnú pôdu. Krajinu objavovali ideologickí budovatelia slovenskej národnosti a medzi jej etnicky homogénnym obyvateľstvom nachádzali oddaných poslucháčov, spomedzi ktorých vzišli ďalší predstavitelia národného hnutia.

Krajina popri jazyku, odev, melódiách či piesňach patrila k základným atribútom rodiacich sa národov 18. a 19. storočia. Spočiatku cestovatelia, následne maliari, básnici a spisovatelia sa koncepčne venovali tvorbe obrazu krajiny, ktorá obklopovala príslušníkov národa a definovala jeho základné charakteristické vlastnosti. Takto postupne od Francúzska cez Nemecko, Švajčiarsko či Nórsko a Švédsko bol vytváraný pojem „národná krajina“ so špecifickými javmi a atribútmi. Definovanie národnej krajiny vychádzalo z romantického opisu (maľbou či slovom) panenskej a nedotknutej prírody, v ktorej najčastejšie dominovali charakteristické a jedinečné úkazy konkrétneho územia. Národy tak boli indikované morom, útesmi, horskými masívmi, lesmi, fjordami, riekami či planinami, ktoré vytvárali archetyp konkrétneho národa.¹ Obraz prírody sa stále častejšie upevňoval v literárnej tvorbe. Aj na našom území nachádzame v priebehu 19. storočia silnejúce motívy národnej krajiny. Jej významná časť ležala na Liptove a spravidla bola objavovaná cestovateľmi, ktorí regiónom prechádzali.

Cestovanie po slovenskom území malo organizovaný charakter hlavne v réžii formujúcej sa budúcej štúrovej generácie, ktorú na prelome 30. a 40. rokov predminulého storočia reprezentovali študenti bratislavského lýcea, ktorých formoval neskorší kodifikátor slovenského jazyka. Študenti sa navzájom motivovali k cestovaniu po odľahlých kútoch slovenskej krajiny, prostredníctvom čoho spoznávali a zbierali prvky ľudovej slovesnosti, rozprávky, povesti a básne. Dôležitým motívom cestovania po „otčine“ bolo spoznávanie slovenskej reči a dialektu, čo tvorilo podklad pre neskoršie koncipovanie budúceho kodifikovaného slovenského jazyka a jeho gramatiky.² Aktuálnymi závermi z týchto ciest boli cestopisy, ktoré autori písali a uverejňovali častokrát vo svojich študentských (neraz rukopisných) časopisoch. Viaceré z nich sa objavovali vo významnejších periodikách, či boli postupne vydávané samostatne.

V týchto prameňoch nachádzame formujúci sa obraz Liptova a jeho prírody. Definícia reprezentantov liptovskej prírody nebola v slovenskej cestopisnej a národopisnej literatúre zatiaľ vytvorená, hoci medzi jej jednotlivými menovateľmi nachádzame nositeľov obrazu slovenskej národnej identity.

„Kriváň, stráži Liptov velební“

Liptovskému kraju dodnes dominuje azda najslávnejší vrchol Tatier, Kriváň. Vrchol vysoký 2495 m. n. m. odčlenený od hlavného hrebeňa Tatier opticky dominoval nad okolitými štítmí, čo motivovalo cestovateľov k jeho navštíveniu. Ešte v 18. storočí sa do Vysokých Tatier často vyberali geografi, mineralógovia a botanici, ktorí

¹ THIESSOVÁ, Anne-Marie. *Vytvárení národných identit v Evropě 18. až 20. století*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 161-165.

² MOLDA, Rastislav. Putovanie po slovanských krajinách. Cestopisná a cestovateľská činnosť štúrovej generácie. In *Historia Olomucensia*, 2012, roč. 43, s. 81-82.

neprebádaný a vzdialený kút krajiny považovali za zdroj nerastného bohatstva. Teórie prameniace vo vrcholnom stredoveku podporovali cesty rôznych dobrodruhov a „zlatokopov“, ktorí sa na Kriváni často striedali. Ruka v ruke s popularizáciou vedy sa o dominantnom štíte dozvedali čitatelia Matej Bela, najväčšiu službu tomu už zďaleka pútajúcemu vrcholu urobil kežmarský mineralóg Jakub Buchholtz a francúzsky bádateľ Belsazar Hacquet.³

Týmito cestami a ich opismi sa na začiatku 19. storočia ešte viac rozmohlo vedec-ky inšpirované navštevovania krivánskeho hrebeňa. Na jeho štít sa dostávali pravidelnejšie neslovenskí bádatelia, ktorí tak dopĺňali poznatky o tatranskej prírode. Ich výsledky často prekračovali hranice krajiny a boli publikované vo Švédsku (Goran Wahlberg), Francúzsku (François Sulpice Beudant), Prusku (Albert Sydow) či Sasku, ktorého kráľ Fridrich August II. vystúpil na Kriváň 4. augusta 1840.⁴

Kriváň budil záujem a rešpekt už z diaľky. Bývalý cisársky úradník a publicista barón Alojz Mednyanský sa v roku 1822 vydal cestou na plti po Váhu. Precestoval tak celý Liptov a zanechal viacero svojich dojmov a obrazov dobovej krajiny. Najvyšší štít opísal ako „*velikána, ktorý v celej krajine nikoho neuznáva nad sebou okrem svojho brata v Spiš*“. Výstupy na tento vrchol sa podľa neho dali vykonať len v rozmedzí šiestich až ôsmich týždňov počas letných mesiacov. Keď napadne prvý sneh, tak „*už sa naň neopováži nik vystúpiť a ani kamzíky, ani hvizdáky nevyplaší*“.⁵

Periodicita a popularizácia výstupov na štít sa však v prvej polovici 19. storočia úmerne zvyšovala. Okrem popísaných dôvodov sa na Kriváň vyberali pútnici, ktorých inšpirovali „*pohnútky ducha*“. Všeobecne Tatry (v zmysle Vysokých Tatier) sa stali symbolom s národno-identifikačným charakterom slovenského ľudu a rodia-čeho sa národa. Miesto Tatier v slovenskej cestopisnej a národopisnej literatúre nám definujú slová štúrovca Bohuša Nosáka-Nezabudova, ktorý ich vo svojom cestopise nazýval ako „*arcidielo božie*“.⁶ Podobne ako v germánskom prostredí Alpy, tak v slovenskom poňatí mali veľhory reprezentovať mohutnosť a nepoddajnosť, pričom v konečnom dôsledku mali definitívne vymedziť Slovákov od Maďarov a ich kra-jiny. Maďari sa na druhej strane snažili vymedziť voči Rakúsku, ktorého reprezen-tanti si za vzor národnej krajiny brali alpské štíty. Maliari a básnici (Sándor Petőfi) si za vzor svojej krajiny brali charakteristické *puszty* (báseň *Nížina*).⁷ Kriváň sa vďaka svojmu výzoru zdal najvyšším tatranským štítom a stával sa symbolom Slovenska. Tieto pohnútky viedli národných dejateľov k prvým výstupom na „*strechu Liptova*“, z ktorého pozorovali nielen tamojšiu prírodu, ale aj okolitú slovenskú krajinu.⁸ I po-stupne boli Tatry všeobecne literárne emancipované za hlavného reprezentanta slovenskej národnej krajiny. Podobne ako v zahraničí, tak aj Tatrám sa dostávalo po-

³ J. Buchholtz inicioval geologické výskumy vo Vysokých Tatrách, v ktorých predpokladal náleziská vzácnych kovov. Jeho domnienky však neboli potvrdené.

⁴ HOUDEK, Ivan. *Osudy Vysokých Tatier*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1936, s. 26-37.

⁵ MEDNYANSKÝ, Alojz. *Malebná cesta dolu Váhom*. Bratislava : Tatran, 1971, s. 76.

⁶ NOSÁK-NEZABUDOV, Bohuš. Spomienky potiské. In ELIÁŠ, Michal (ed.). *Z cestovných denníkov štúrovcov*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2010, s. 37.

⁷ THIESSOVÁ, Vytváření národních identit, s. 163.

⁸ ŠKVARNA, Dušan. *Začiatky moderných slovenských symbolov*. Banská Bystrica : UMB, 2004, s. 33-34; 42-43.

Obr. 1 Dedina Východná, v ktorej začínali národné vychádzky na Kriváň (v pozadí). Zdroj: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK), sign. PV 13/52

zornosti od slovenských maliarov (Peter Michal Bohúň) či spisovateľov.⁹

Z vlasteneckej iniciatívy vyšla na „Kri-

váň Liptowský“ 23. septembra 1834 skupina okolo Gašpara Fejérpatakyho Belopotockého. Ten popísal výstup v *Almanachu Hronka*. Kultúrny dejateľ Liptovského Mikuláša sa na Kriváň dostal ako 43-ročný. Hoci sa Belopotocký vo svojom opise venoval dôvodom, ktorého ho na tatranský štít viedli, nachádzame v ňom aj obrazy liptovskej prírody a praktické skúsenosti potrebné na zvládnutie náročnej cesty. Dôraz kládol na dostatok výdatnej stravy, lebo „*zde u diwoké přjodě člowěk dwakrát tolík k gedenj potřebuge gako doma, trowenj zalaudka čistě powětrj welmi napomáhá, radjm tedy všechněm na Křiwáň gjti chtěgjcm, aby se potrawau hogně zasobil*“. Popri tom bola pre pútnika na vrchol dôležitá aj dobrá obuv: „*čtwermo lezauce zpátky sme se klauzali, ačkoli sme někteři w krpcech obuti byli, a náš průwoděj boso staupal. W kapcech by se neysnadněgi na wrchol Křiwáně wstupowati mohlo, nebo i w krpcech i w botách (čizměch) pořád se noha dolů klauže, což wystupugjcgjo wzhůru welice unawuge*.“¹⁰ Výstup na Kriváň teda nebol pre dobových návštevníkov iba príjemnou vychádzkou a hlavne pre tých, ktorí nevedeli, čo vo vyšších polohách môžu očakávať, mohol byť aj nebezpečným miestom.

Belopotocký si pri svojej púti všimol tiež krajinu, ktorú v bežnom okolí nemal možnosť pozorovať. Pri ceste na „*tento welikán*“ sa prirodzene menila okolitá flóra. Od zelenej trávy s liečivými bylinami (pľúcovník) cez kosodrevinu a machy sa turisti dostali až do častí z kameňa, ktorým bol pokrytý „*štít Křiwáně... do nebe strnjcj homole*“. Turisti si vysoko v horách všimali „*diwé kozy*“, o ktorých pobyte v tých najvyšších miestach prezrádzajú ich „*bobky*“. Rovnako ako pre dobových „*wystupujcgch*“, tak aj pre dnešných návštevníkov je pri výstupe na vrchol štítu výhľad. Belopotocký pri pohľade na juh, na svoje rodisko, pozoroval „*potok Belá, kterýž njže Hrádku do Wáhu padá*“. Na štíte expedícia našla aj pozostatky po pomôckach cisárskych vojenských zememeračov, ktorí z vrcholu mapovali okolie.¹¹

⁹ Medzi lyrické opisy možno zaradiť ŠOLTÝSOVÁ, Anna Zuzana. Chvála Tater. In *Almanach Nitra*, 1842, s. 126-127. Za prejav komplexnejšieho a sumarizačného prístupu možno považovať článok DOBŠINSKÝ, Pavol. Vysoké Tatry. Náčrtky miesto-, prírodo-, i cestopisné. In *Slovenské pohľady*, 1884, roč. 4, s. 246-269.

¹⁰ FEJÉRPATAKY, Kašpar. Cesta na Křiwáň Liptowský. In *Almanach Hronka*, 1837, roč. 2, s. 109-111.

¹¹ FEJÉRPATAKY, Cesta na Křiwáň, s. 109-113.

Obr. 2 66-ročný Andrej Kmeť (v strede, zahalený v plachte) na Kriváňi, 20. august 1907. Zdroj: LA SNK, sign. PL 40/142

Následne sa kriváňsky štít stal cieľom výstupov hlavných predstaviteľov národného hnutia, z ktorých postupne vznikli opakované tzv. národné vychádzky.¹² Ludovít Štúr a Michal Miloslav Hodža vystúpili prvýkrát na Kriváň 16. augusta 1841.¹³

Návštevy dominanty liptovskej a slovenskej krajiny príslušníkmi štúrovskej generácie sa opakovali aj v nasledujúcich rokoch, 29. augusta 1844 a o rok neskôr vystúpil na Kriváň i Jozef Miloslav Hurban. Na stránkach jeho *Slovenských pohľadov* sa čitatelia mohli dozvedieť, že „Kriváň, stráži Liptov velební“. Z jeho úpäťi „zhľadneš pod nohami rozprestrenje kraje slovenskej, peknje, velebnje, najutešeňejšie“. Liptovskú krajinu tak postavil ako reprezentanta slovenskej krajiny, pri pohľade na ktorú si „napájau dušu“.¹⁴ Cesty na Kriváň v roku 1844 sa okrem Hurbana zúčastnil aj Ján Francisci, Janko Král a lekár z Hýb a liptovský buditeľ Jonáš Guoth. Členov skupiny spolu s poživňou (kus chleba, oštiepok a fľaša borovičky) vyviedol na štít sprievodca, istý Janko z Východnej. Hurban a Francisci sa cestou dolu vybrali do Lučivnej, Král a Guoth sa vracali po tej istej ceste do Východnej.¹⁵ Na tatranské štíty trikrát vystúpil aj Hurbanov syn Svetozár Hurban-Vajanský. Ten opisoval Kriváň ako „vysokú Baštu, ktorá sa kuželovito pnje nad Štrbským plesom“. Pri zostupe z jeho úpäťia videl „Liptov tonúci v striebriestej hmle“. Viac tomuto regiónu v opisoch svojich tatranských ciest nevenoval.¹⁶

¹² Slovenská krajina a jej nedotknutá príroda mala v národno-emancipačnom hnutí pod vedením štúrovskej generácie nezastupiteľné miesto. Tento fenomén bol na jednej strane modifikovaný objavovanými prvkami národnej krajiny. Proces bol výrazne podporovaný aj všeobecne myšlienkovou atmosférou romantizmu odkrývajúcou „krásu duše“ v nedotknutej prírode. Koncept vytváraný nemeckými filozofmi von Schellingom či Schiellerom sa prirodzene najrýchlejšie etabloval medzi predstaviteľmi štúrovskej generácie. Počiatkové výstupy na Devín, Kamzík (vtedajší Kozí vrch) sa postupne rozšírili na takmer celé územie slovenskej krajiny, ktorej ťažisko tvorili Tatry. Deskribovaný jav bol na prelome 30. a 40. rokov 19. storočia dôsledkom skorších, nielen nemeckých, ale aj bližších českých či ilýrskych aktivít spriaznených slovanských protagonistov. BEDNÁROVÁ, Marcela. Príroda a jej miesto v štúrovskom hnutí. In MIHALKOVIČOVÁ, Beáta (ed.). *Nové koncepty života Ludovíta Štúra*. Modra 2012, s. 65-75.

¹³ L. Štúr z tejto cesty napísal oslavnú báseň Ku Kriváňi. In *Almanach Nitry*, 1842, s. 138-139.

¹⁴ HURBAN, Jozef Miloslav. Slovensko a jeho život literármi. In *Slovenskej pohľadi*, 1846, diel 1, s. 19.

¹⁵ FRANCISCI, Ján. *Vlastný životopis*. Turčiansky Sv. Martin : Knižtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 49.

¹⁶ HURBAN-VAJANSKÝ, Svetozár. Výlety tatranské. In *Národné noviny*, 1844, roč. 15, č. 87, s. 2-3; č. 89, s. 2-3; č. 90, s. 2-3; č. 91, s. 2-3.

Obr. 3 Hrad Likava v roku 1901. Autor Jindřich Synovec. Zdroj: SNG, sign. UP-DK 2574

Po krátkej odmlke v absolutistických 50. rokoch sa do prvej svetovej vojny stal Kriváň cieľom púte za národný život a vlastnú jazykovú a kultúrnu identitu. Najvyšší štít tzv. Liptovských Tatier zdolali Štefan Marko Daxner, Pavol Kuzmány, Pavol Sochán,¹⁷ alebo 20. augusta 1907, iba rok pred smrťou, ako 66-ročný Andrej Kmeť. Skupiny pútnikov najčastejšie vychádzali z dediny Východná a cez sedlo Priehyby smerovali k cieľu svojho výstupu.¹⁸

Kriváň bol cestovateľským lákadlom aj pre ďalších autorov objavujúcich slovenskú prírodu. Pri svojich cestách mala veľkú túžbu navštíviť Tatry a vidieť ich „najvyšší“ štít aj Božena Němcová. Inšpirovaná bola hlavne opismi lekára a slavistu Viléma Dušana Lambla, ktorý tento monument slovenskej prírody pokoril v roku 1846. Němcovej síce vidieť Kriváň dopriate nebolo, ale vo svojej tvorbe sa o ňom zmienila ako o „velikém strýčkovi českého Řípu

a moravského Radhoště [...] Stín jeho koupává se v zeleném jezeře čili plese, z něhož jedná větší řeka, Váh, vytéká, a kudy běží, všude o té tatře a o tom plesu vypravuje. Ten strýc je od nás Čechů dál než od Moravanů a zůstává až na Slovensku, tam kde ještě jiné velikánské hory Tatry, hezká údolí, prudké řeky, dobří příčinliví lidé jsou a Slováci jse jmenují.“¹⁹

Okrem Kriváňa sa na začiatku 20. storočia začali objavovať na Liptove aj nové ciele národných vychádzok. Národní dejatelia takto objavili hrad Likava, ktorý navštívila asi 500-členná skupina 20. augusta 1886. Monument týčiaci sa nad Ružomberkom pri spoločnom výstupe navštívili aj Pavol Országh Hviezdoslav, Martin Kukučín, Andrej Halaša, Ludovít Rizner a Pavol Mudroň. Pri vychádzke oživil *genius loci* posledne menovaný národovec, ktorý na mieste predniesol báseň Sama Chalupku *Likavský väzeň*. Národovecké osobnosti boli hlavne z Liptova, Oravy a Turca. Po vychádzke sa delegácia presunula do Ružomberka, do hostinca Jána Ivanku, kde bol dokončený program zasadania.²⁰ Dolný Liptov sa tak zaradil do

¹⁷ P. Sochán vystúpil na Kriváň 23. augusta 1884 spolu s takmer 70 turistami. Výstup sa stal spoločenskou udalosťou, kedy už dva dni pred jeho realizáciou prichádzali do Liptovského Mikuláša hostia z rôznych kútov krajiny. Tí prvú noc strávili na tamojšej evanjelickej fare, a druhú pred výstupom, za obcou Hybe, na úpätí Kriváňa. Na vrchol sa dostala z pôvodnej celej skupiny len polovica. Z 35 osôb boli dve vydaté ženy a sedem slečien, ostatok muží. Na záver Sochán opísal dodatok národnej vychádzky: „dolu čakali nás už s pripraveným obedom. Guláš a víno bola znamenitá medicína na zpsútlé žalúdky a vypriahle hrdlá.“ SOCHÁN, Pavol. Výlet na Kriváň. In *Národné noviny*, 1884, roč. 15, č. 101, s. 2-3.

¹⁸ HOUDEK, Osudy Vysokých Tatier, s. 59-62.

¹⁹ Opis bol uverejnený v časopise *Štěpnice* v roku 1855. HALUZICKÝ, Bohumil. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava : Tatran, 1952, s. 333-334.

²⁰ HOUDEK, Ivan. Velký národní výlet pod Likavou r. 1886. In *Krásy Slovenska*, 1924, roč. 4, s. 2-3.

centra národného diania, čo ukázali hlavne ďalšie roky vo formovaní slovenskej samostatnosti a politickej emancipácie štátu.

Od Čertovice po Choč

Okrem Kriváňa boli slovenskými národnými predstaviteľmi spoznávané aj ďalšie kúty liptovskej krajiny. Najčastejšie sa tak stalo pri spomínaných cestách mladých členov formujúcej sa štúrovskej generácie. Viacerí z nich cestovali cez Liptov pri svojich „púťach“ po Slovensku. Z nich vznikali spomínané cestopisy, v ktorých nachádzame dobový obraz krajiny s interpretačným podpisom ich autorov.

Obr. 4 Potok Belá na Podbánsku. Autor: Peter Július Kern. Zdroj: SNG, sign. O_3899

V tomto duchu opísal liptovský región aj 18-ročný študent Pavol Dobšinský, ktorý ho precestoval v júli 1846. Počas prázdnin prešiel cez Čertovicu do Liptovského Hrádku a odtiaľ po toku Váhu sa dostal k sútoku s Oravou pri Kraľovanoch. Ďalej sa vydal na sever slovenskej krajiny. Dobšinský sa vo svojom opise skôr venoval stretnutiam s miestnymi osobnosťami a charakteristikou ľudí, na okraji však možno sledovať liptovskú krajinu a jej prírodné úkazy.

Pri opise Liptovského Hrádku Pavol Dobšinský opísal symbiózu prírodného bohatstva kraja a zamestnania domáceho obyvateľstva, ktoré sa na podmienky svojho rodiska dokázalo prispôbiť. Tunajší pltníci polospracovanú drevnú surovinu posielali po čistej vode riek Váh a Belá. Podľa Dobšinského slov práve „*Belá je rieka čistá a bystrá, akej som viac v podobnej veľkosti i prudkosti sa valiacej pod Tatrami nevidel.*“ Podľa autora práve prudkosť jej koryta pripomína, akoby v nej tiekla voda bielej farby, čo jej dalo aj meno. Najväčší obdiv v autorovi vyvolala pýcha kraja „*slovenský Kriváň*“.²¹

Dobšinskému pri ceste dole prúdom Váhu od Liptovského Hrádku ďalej imponovala dedina Liptovský Svätý Ján, ktorý bol majetkom Szentiványiovcov. Autor skôr nostalgicky opisoval bývalú slávu rodu, avšak jedným z mála, čo ju ešte v prírode pripomínali, boli „*temné hory svätajánske [...] až po Ďumbier sa tiahnúce*“. Pri ceste na Dolný Liptov upútal mladého cestovateľa výhľad na Choč, ktorý vytyčoval druhú hranicu liptovskej krajiny, a ktorému, podobne ako Kriváňu, prisudzoval titul „*obor okolitých Tatier*“. Krajinou sa podľa študenta hýbala mohutná krištáľová rieka (Váh), v ktorej vodách sa celý deň zrkadlilo slnko.²²

²¹ DOBŠINSKÝ, Pavol. Púť po Otčine roku 1846. In ELIÁŠ, Michal (ed.). *Púť po otčine*. Bratislava : Tatran, 1981, s. 16.

²² DOBŠINSKÝ, Púť po Otčine, s. 17-18.

Obr. 5 Mesto Ružomberok v 70. rokoch 19. storočia. Zdroj: LA SNK, sign. PR 54/8

Ďalších dvoch štúrovských cestovateľov, Karlov Alexandra Modrániho a Zorkócziho, pri príchode na Liptov cez Čertovicu zasiahol pohľad na „*obra slovenských vrchov, ktorý nemá temer sebe rovného*“. Pri opise Kriváňa autori nielen zvýraznili úžas, s ktorým pozorovali najvyšší končiar tatranských vrchov na Liptove, ale pre čitateľov svojich zápisok ilustrovali, prečo má také charakteristické pomenovanie. Modráni so Zorkóczim zvýrazňovali jedinečnosť Kriváňa aj v tom, že na ňom panujú nelútostné podmienky, ktoré potenciálnym návštevníkom sprístupnia dosiahnutie vrcholu a výhľadu z jeho majestátnych brál. Cestovateľskej a autorskej dvojici učarovali taktiež ďalšie štíty, ktoré pri svojej púti na hornom Liptove objavili. Opisovali úkazy Západných Tatier ako Račkovu dolinu a štít Roháč, ktorý má v súčasnosti pomenovanie Ostrý Roháč. Okrem nich sa venovali aj dominantám Nízkyh Tatier, z ktorých bol menovite spomínaný Ďumbier. Pri všetkých štítoch uvádzali aj nadmorskú výšku, pravda v dobovej miere – v siahach.²³

V diele je možno nájsť pozoruhodný opis jaskynného útvaru v Demänovskej doline, ktorý bol už v 19. storočí dosť známou a vyhľadávanou turistickou atrakciou. Hoci sa o Demänovskej ľadovej jaskyni objavuje prvá zmienka v roku 1299, jej systematický opis sa etabluje od 18. storočia. Išlo hlavne o zásluhu Jura Buchholtza a Mateja Bela. Jaskyne boli vnímané ako „*dračie diery*“, v ktorých ich návštevníci nachádzali kosti po medvedoch. Z hľadiska výskumu do jaskýň do konca 18. storočia zavítal Jakub Buchholtz, Matej Korabinský a Robert Thompson, ich opisy boli aj dobovo publikované. Spravidla išlo teda o tých cestovateľov, ktorí navštevovali Tatry a Kriváň.²⁴ V opise štúrovských cestovateľov okrem lyrickej interpretácie prírodných

²³ MODRÁNI, Karol Alexander - ZORKÓCZI, Karol. Opisy krajov slovenských. In ELIÁŠ, Michal (ed.). *Pút po otčine*. Bratislava : Tatran, 1981, s. 60-62.

²⁴ HOUDEK, Ivan. Demänovské jaskyne v dávnych časoch. In *Krásky Slovenska*, 1936, roč. 15, s. 127-128.

útvarov možno nájsť aj odborné výrazy jaskyniarskej terminológie. Modráni so Zorkóczi predstavujú Demänovskú jaskyňu ako súbor „*stĺpov, kolov, pyramíd, skamenelísk, stalaktitov a stalagmitov*“, ktorých tvary pripomínali rôzne „*zvery a ľudské podoby*“. Pre bádanie neznáameho terénu museli cestovatelia do podzemia zísť po úzkom rebríku a prejsť cez mnohé tiesňavy. Na to, aby ich návštevníci mohli obdivovať, museli prekonať vchod do jaskyne po úzkom rebríku a mnohé tesné a klzké chodníky.²⁵ Jaskyňa sa stala tiež súčasťou národnej krajiny Slovákov, čo zvýraznila i návšteva ich útvarov najvýznamnejších členov štúrovskej generácie (L. Štúr, M. M. Hodža, G. Fejérpataky Belopotocký).

Až pateticky môžu na súčasného čitateľa pôsobiť opisy zaniknutej obce, niekdajšej Svätej, neskôr Liptovskej Mary. Dedina, ktorá zanikla pre stavbu vodnej priehrady, učarovala viacerým cestovateľom. Dodnes zachovaný kostolík na brehu priehrady stál na začiatku 19. storočia na „*strmo sa dvíhajúcim návrší*“. Podľa Alojza Mednyanského tento „*svedok mnohých storočí*“ stráži dedinu, cez ktorú „*sa vinie rieka, ktorej rozzúrené spenené vlny vysoko striekajú, lebo sa v úzkom stiesnení prudko rútia zo svahu*“. V dedine sa nachádzal najstarší kostol na Liptove, ktorý ešte na začiatku 19. storočia slúžil pre veriacich. Mednyanskému ďalej učaroval výhľad na horské dominanty dolného Liptova, na Mních, Choč a hrad Likavu, na rozmedzí ktorých ležalo mestečko Ružomberok. Vďaka „*veľkému potoku Revúcej*“ bolo v Ružomberku na Váhu plfovisko, z ktorého bolo možné prevážať aj ťažšie náklady. Pltníci tak v meste trávili i niekoľko hodín a na „*rozlučnô vypijú niekoľko lônikov pálenky [...] pltník hodnotiaci kvalitu pálenky podľa toho, ako veľmi škrabe v hrdle, vracia sa posilnený a odvážnejší ku svojej práci, ktorú začína zvyčajne so spevom*“. V mestečku sídlil aj významný kráľovský soľný úrad, ale stále platilo, že „*Ružomberok patrí k neďalekej Likave*“.²⁶

Horskej dominante dolného Liptova, vrchu Choč, venoval jednu zo svojich básní aj Janko Král. Veršovaná novela s prvkami balady vyšla po prvý krát v časopise *Orol tatranský* v roku 1847. Na pozadí hlavnej dejovej línie o liptovských mládenkoch, ktorí boli odvedení do protinapoleonskej armády, sa objavuje obraz Choča ako „proroka“, ktorý prináša dobré a zlé správy. Hlavným symbolom zlých správ boli hmla a búrka, ktoré sa na vrchole liptovskej dominanty striedali:

*„dobre sa maj, naša radočná dolina;
dobre sa maj, Liptov! Na Choč už hmla sedá ...
Ale pod Chočom nič - nad Chočom hmla dáka -
nedobré prococtvo je to pre Liptáka.“²⁷*

Personifikácia prírodných úkazov sa v romantickej tvorbe štúrovcov dostala teda aj jednému z hlavných reprezentantov prírody dolného Liptova. Choč a podobne aj ďalšie hory medzi Čertovicou a Kraľovanmi budili záujem návštevníkov tohto kraja.

²⁵ MODRÁNI - ZORKÓCZI, *Opisy krajov slovenských*, s. 63.

²⁶ MEDNYANSKÝ, *Malebná cesta dolu Váhom*, s. 83-87.

²⁷ KRÁL, Janko. Choč. In *Orol Tatranský*, 1847, roč. 3, č. 86, s. 681-682.

Obr. 6 Choč.
Autor: Arnold
Peter Weis-Ku-
bínčan. Zdroj:
Oravská galé-
ria, sign. O 116

Okolie dolného Liptova bolo popísané Gustávom Kazimírom Zechenterom-Laskomerským, ktorý krajinou prechádzal po železnici pri svojej ceste do Vysokých Tatier. Pri zastávke v *Ružobrehu*, ako poslovenčil nemecký názov Rosenberga, mu zostali v pamäti najmä hmly, ktoré „*sa z najbližších dolín škriabali strmými grúňmi*“. Takto Ružomberok a jeho najbližšie okolie poznajú aj súčasní návštevníci či obyvatelia, pričom sa miestna mikroklima za posledných 150 rokov výrazne nezmenila. Slovenského prozaika upútal aj „*širokoplecnatý*“ Ďumbier, ktorý vytyčoval južnú hranicu pevností Tatier.²⁸

„Jak Liptov požehnán je horami“ – pohľad českých cestovateľov na liptovskú krajinu
Slovenská krajina bola na prelome 19. a 20. storočia objavovaná aj mnohými českými cestovateľmi, umelcami či vedcami, ktorí ju poznávali a deskribovali. Najkomplexnejší záujem českých bádateľov o slovenskú krajinu možno vidieť v práci Karla Chotka, ktorý ako začínajúci etnograf objavil hontiansku dedinu Cerovo. Okrem vedeckého záujmu sa však o slovenskej krajine, a konkrétne o Liptove, dozvedáme z prác viacerých cestovateľov, hlavne od Rudolfa Pokorného a Františka Slámu.

Pohľad cudzinca pri jeho putovaní po Slovensku nám dokumentujú zápisky Rudolfa Pokorného z 80. rokov 19. storočia. Ten vo svojom dvojjazyčnom diele vylíčil patričnú pozornosť tiež Liptovu ako tradičnému slovenskému kraju. Pri ceste vlakom zo západu na východ ho na hranici medzi Turcom a Liptovom upútal vrch Šíp a následne symbol dolného Liptova – tradične ospevovaný vrch Choč. Pokorného slová „*jak Liptov požehnán je horami*“ iba sumarizovali podrobné pojednávanie o lokálnych končiaroch, na ktoré nadväzoval popisom tatranských štítov. Podľa rozmanitého geografického členenia český autor skonštatoval, že „*župa liptovská jest*

²⁸ ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír. Výlet do Tatier. In *Výlety po Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962, s. 11.

tedy ze všech slovenských stolic nejlépe ohraženou pevností".²⁹ Pokorný ďalej vykreslil ako kraj bohatý na rieky a rôzne potoky a nezabudol spomenúť ani jaskyne, ktoré sú v kraji najznámejšie (Demänovskú ľadovú jaskyňu a Jaskyňu sv. Jána na vrchu Mních). Bližšie sa však jednotlivým úkazom nevenoval a jeho opis kraja skôr pripomínal súpis prírodných útvarov ako podrobnejšiu pozvánku do regiónu.

Pokorný opisoval aj cestu na sever, k Oravskému zámku. V duchu romantizujúceho opisu kraja nemohol nespomenúť ruiny slávneho hradu Likava, ktorému venoval obsiahlejší opis. Okolo neho sa ťahala trojica vrchov Čebrať, Mních a spomínaný Choč. Pokorný si neodpustil pre svojich čitateľov uviesť už okrídlenú povesť o tom, že „na Mnichu býval klášter červených mníchů čili križáků, kteří chodívali žebrot“. Výhľad, ktorý poskytoval vyvýšený breh hradu Likavy, Pokorného natoľko zaujal, že z neho čitateľom sprostredkoval ďalší popis vrchov deliacich krajinu medzi Liptovskú a Zvolenskú župu. Z nich najviac autorovi zarezonoval „špičák Sidorovo“.³⁰

Pri návšteve Liptovského Svätého Mikuláša si cestovatelia nemohli odpustiť „*pout k dieře či jeskyni Demanovské*“. Najznámejšia Liptovská jaskyňa, nazývaná aj ako „Černá jeskyně“, privítala návštevníkov z Čiech v sprievode slovenských sprievodcov ako „*čarovné podsvětí z pohádky*“. Pokorný vyzbrojený fakľou a sviecou vstúpil po asi sto „*primitivních*“ drevených schodíkoch do jaskyne, ktorej vedľajšie chodby ešte neboli preskúmané. Miestami sa po nej kráčalo veľmi obťažne, ale časom sa objavili priestranné dvorany, do ktorých by sa podľa autora vmestili aj dva na seba postavené kostoly s vežami. Návštevníkov spoza rieky Morava zachvacovali úkazy, na ktoré ich upozorňovali pohybom fakieľ ich slovenskí sprievodcovia. Ľadové piliere a jaskynné útvary pripomínajúce skamenených ľudí a zvieratá živilí vo fantázii príbehy a legendy o skamenených rytieroch, ktorí do jaskyne vstúpili, aby vyslobodili zakliatu princeznú. Pokorného upútala Demänovská „*diera*“ ako zdroj pitnej vody, pričom iba skonštatoval, že takáto „*krišťalová studnice, naší Praze by stála za celou židovskou čtvrtí*!“ Silu podzemnej vody si uvedomila aj skupina návštevníkov, keď plánovaný druhý východ z jaskyne zostal odrezaný vyliatou vodou z jazera. Skupina sa narýchlo musela vrátiť pôvodnou cestou a po neplánovane dlhom pobyte v podzemí im dohorievali fakle a sviece.³¹

V Slámovej úvodnej charakteristike Slovenska a jeho „*horstva a vodstva*“ sa venoval obrazu tatranskej prírody podľa opisu P. Dobšinského. V ňom dominoval opis krajiny posiatej kosodrevinou, kde sa ešte vo výške takmer 2000 metrov nad morom objavia tzv. „*nejvyšší obyvatelé lidští – bačové a ovčáci*“. V ich kraji sa podľa opisu nachádza bohatý zdroj zdravia v podobe čučoriedok, brusnic a rozmanitých liečivých rastlín a korenkov. Vo vysokých polohách však na cestovateľa číhal aj prirodzený nepriateľ – „*pán hor a lesa – medvěd*“.³²

Sláma vo svojom Sprievodcovi opisoval slovenský kraj pri ceste po železničnej trati z Bohumína do Košíc. Liptov preto začína vykresľovať stručnou charakteristikou mesta Ružomberok, z ktorého ponúka početné výlety do okolitých hôr. Podob-

²⁹ POKORNÝ, Rudolf. *Z potulek po Slovensku. II. díl.* Praha : Nákladem spisovatelovým, 1885, s. 10.

³⁰ POKORNÝ, Z potulek po Slovensku, s. 17-19.

³¹ Tamže, s. 32-35.

³² SLÁMA, František. *Průvodce po Slovensku.* Praha : J. Otto, 1889, s. 7-8.

Obr. 7 Horná časť Demänovskej doliny, v pozadí Ďumbier a Chopok. Zdroj: LA SNK, sign. PD 6/19

ne ako R. Pokorný, aj Sláma píše o zrúcaninách hradu Likava, ktorý leží na úpätí vrchov Čebrať, Mních a Choč. Jeho odporúčania na návštevu dolného Liptova sa dotýkali hlavne kúpeľných miest (Lúčky a Korytnica), ale prirodzene spomenul aj miestny najvyšší končiar – Choč. Pri prechode ďalej na východ, do Liptovského Svätého Mikuláša, Sláma pochopiteľne opísal „*děmanovskou Černú jeskyňu*“, do ktorej „*třeba pozorně lézti, na pravo i na levo tělo shybovati, teplým šatem a svícemi se opatřit*“.³³

Originálnym opisom slovenskej krajiny je Sláмова cesta z Važca na Kriváň. V nej opisuje svoje zážitky zo stretnutí irečitých podtatranských obyvateľov. Z horských priesmykov vyvierajú viaceré rieky, z ktorých autora najviac zaujímali Beliansky

potok, tečúci do rieky Belá, následne do Bieleho Váhu. Po šesťhodinovej púti sa český turista kochal výhľadom na slovenskú krajinu. Na východ od Kriváňa pozoroval ďalšie lákadlá tatranských vrchov ako Kôprové sedlo a Zelené pleso a ako na dlani mal na juhu vrcholy Nízkych Tatier – Kráľovú Hoľu a „*Ďumbír, na západ kuželovitý Choč, a za ním pásmo Fatřino*“. Tento výhľad pozval Slámu aj na ďalšie horské výstupy. Cez Kráľovú Lehotu zdolal najvyšší štít Nízkych Tatier, Ďumbier, odkiaľ sa mu odkryl „*nejúplnější rozhled na Západní Karpaty*“. V diele sú popísané tiež ďalšie alternatívy na výlety v hornom Liptove. Sláma opisom prešiel cez dediny Dovalovo a Kokavu na „*pod Bansko*“ (Podbanské), odkiaľ ponúkol čitateľom výlet na tri rôzne smery. Podrobne, s rozpisom trate a s nadmorskými výškami, opísal túru do „*údolí Koprově*“ (Kôprovského sedla). Ďalšie dve alternatívy končia za dnešnými hranicami Slovenska, vo vtedajšej Haliči, do Kościeliska a Zakopaného.³⁴

Záver

Pri pohľade do Ottovho náučného slovníka vydaného v roku 1900 bola príroda Liptovskej župy charakterizovaná hlavne popisom Vysokých a Nízkych „*čili Liptovských*“ Tatier. Okrem spomínaných najvyšších štítov (Kriváň a Ďumbier) dotváral charakteristiku Liptova ako hornatého kraja uvádzaný končiar Choč. Spod liptovských štítov, najmä toho najvyššieho a najznámejšieho, vyvierali rieky Biely a Čierny

³³ SLÁMA, Průvodce po Slovensku, s. 16.

³⁴ Tamže, s. 30-34.

Váh a prírodné bohatstvo krajiny dotvárali aj kúpeľné strediská Korytnica a Lúčky.³⁵ Definícia dobovej významnej encyklopédie v skratke zhrnula najvýznamnejšie charakteristiky prírody Liptova, s ktorými sa čitatelia v 19. storočí spravidla stretávali.

Na Liptov však nemožno pozeráť len ako na región s úzko profilovaným charakterom hornatého kraja, ktorý vytvárali vo svojich dielach jeho návštevníci či rodáci. Z jednotlivých prírodných dominánt sa stali symboly s národno-emancipačnou pridanou hodnotou, na ktoré sa upierali oči celého národne rodiaceho sa útvary Slovákov.

Najvýraznejšou charakteristikou slovenského národa sa stali Tatry, z ktorých najznámejší Kriváň sa týčil nad liptovskou krajinou. Takto sa krajina stala istým centrom národného života, jednak vďaka jeho blízkosti a podobne aj vďaka čistému stredoslovenskému nárečiu. Kriváň tak lákal popredných slovenských predstaviteľov, ktorí ho navštevovali pri tzv. národných výstupoch. Národný život na Kriváni a v Tatrách všeobecne ožil hlavne vďaka predstaviteľom štúrovskej generácie, ktorí považovali najvyššie štíty Karpát za kolísku Slovanov. Ľudia žijúci pod Tatrami si zachovali nielen meno po pôvodných Slovanoch, ale zostali verní aj v reči, zvykoch a nábožnosti. Podľa J. M. Hurbana príroda určovala chod dejín a človeka a tým duch Tatier vytváral taktiež ducha Slovákov.³⁶ Národno-identifikačný emblém Kriváňa sa následne prechýlil aj na iné liptovské dominanty, na vrch Choč, vytyčujúci severo-západnú hranicu Liptova, či na hrad Likava. Tie sa tiež stávali cieľom púť národne zmýšľajúcich a konajúcich predstaviteľov.

Aj vďaka *Liptovským žiadostiam slovenského národa* a následnému tvorivému prostrediu v Liptovskom Mikuláši a Ružomberku možno definovať, že krajina medzi štípmi Nízkych a Vysokých Tatier nestála na periférii národného života. Osobnosti ako Michal Miloslav Hodža, Janko Kráľ, Gašpar Fejérpataky Belopotocký, Samuel Bohdan Hroboň či predstavitelia rodín Makovických, Rázusovcov či Stodolovcov rozvírili okolo seba svojou prácou úspešnú národno-emancipačnú atmosféru. Preto bol Liptov pravidelne navštevovaný národne zmýšľajúcimi a konajúcimi predstaviteľmi a krása jeho prírody bola prezentovaná v slovenskom a v spríbuznenom českom literárnom diskurze.

SUMMARY

Liptov and its Landscape as an Object of the National Life and Literature of the 19th Century

This study has the ambition to present the image of Liptov nature and the surrounding area, in the works of the Slovak and intermarriage of Czech literary discourse of the 19th century. The Liptov region was, in the essential encyclopaedic works of the time, represented mainly as a country of mountains, from which the peaks of the Western Tatras dominated most. Their most famous representative, Kriváň,

³⁵ *Ottův slovník naučný. Díl 16*. Praha : Vydavatel a Nakladatel J. Otto, 1900, s. 86.

³⁶ HOLEC, Roman. *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 193.

during the period under investigation, has transformed from an interesting element of geologists and mineralogists to the Slovak symbol of identity and of the nation. In fact, the peak appeared to be the highest Tatra peak, and due to the fact that there was an easily available path to its summit, it had gradually become the target of climbs by nationally conscious leaders. From Gaspar Fejérpataky-Belopotocký, through to the young representatives of the Štúr generation, up to its most important representatives, the tourists motivated by the idea to climb the highest Slovak peak were regularly alternating on its steep bank. Kriváň, even in the times of Bach's absolutist regime, languished its national visitors, however, the life on its "back" started to trigger again in the final third of the century before last. Its highest point was climbed by the nation's employees, such as Štefan Marko Daxner, Pavol Kuzmány, Svetozár Hurban Vajanský, Pavol Socháň and also Andrej Kmeť, at an advanced age.

However, Liptov was not only about Kriváň. Gradually, other landmarks of the country also became the symbol of Slovak life. Peaks, such as Choč, and Likava Castle even became the aim of continuing national walks. In their vicinity, there were also the smaller hills, Mních and Čebrať, which formed the wall of the town of Ružomberok. The peaks of the Low Tatras, which are most often represented by Ďumbier and Chopok, put the finishing touches to the creation of the "pantheon" of the Liptov countryside. Along with them, in the depths of the mountain range, were formed the halls of the Demänovská Ice Cave, where research and hiking expeditions alternated. Alojz Mednyánský visited its depths, and who in the 1920's offered a colourful description of its interior to the German-speaking world. Beyond the Morava River, Rudolf Pokorný and also František Sláma, were writing about its phenomenon. The region of central Slovakia was flanked by the river Váh, along which rafts sailed not only with cargo, but also with travellers. As well as Mednyánský, Štúr's students Karol Alexander Modráni, Karol Zorkóczy and Pavol Dobšinský described Liptov from the barks of the rafts.

Similar as to today, also before, during the last century, Liptov was the region of historical "Aqualands". The fabled Korytnica Spa and Lúčky Spa welcomed visitors from all over the kingdom, which spread the image about the country between the higher and lower Tatra peaks, beyond the borders of Slovakia. In describing the nature and landscape, we only marginally pay attention to the image of the Liptov citizens and their diverse nature. Although the majority of them were farmers, shepherds or craftsmen, who did not strongly engage into national life, within the towns of Liptovský Mikuláš and Ružomberok, a lively national emancipation of life was created. A consequence of that was not only Liptov requests, but firstly mainly the representatives of Štúr and later the more mature generation of nationally conscious personalities, who often created strong family generations, as in the case of the Makovický, Rázus, Stodola or Pálka families.

Mgr. Ján Golian, PhD.; Archív Banskobystrickej diecézy
SK-974 01 Banská Bystrica; Kapitulská 21
e-mail: <goliannes@gmail.com>